

Campania anului 1980 a avut ca principal obiectiv identificarea și dezvelirea porții *principalis dextra*¹. Săparea acesteia a lămurit definitiv problema orientării castrului de la Gilău, aflat cu *porta praetoria* spre est². În cursul aceleiași campanii s-a procedat la dezvelirea încăperii sudice din *oecus*-ul principiei precum și la sondarea printr-o secțiune (S XVIII) a curții B a aceleiași clădiri. Cu aceeași ocazie a fost terminată restaurarea integrală a *oecus*-ului. În colțul de nord-vest al castrului a fost descoperită o încăpere adiacentă a bastionului săpat și restaurat anterior³. De asemenea, a fost dezvoltată spre est săpătura anterioară de la *porta decumana*, unde a fost descoperit un vas din bronz cu scene de palestră⁴.

Porta principalis dextra este situată la 57 m distanță de latura de est a castrului și la 164 m de cea de vest (vezi fig. 1). Pentru stabilirea etapelor de funcționare ale porții au fost trasate două secțiuni: S XVI paralelă cu zidul de incintă și intersectând *via principalis* și cele două bastioane ale porții; precum și S XVII prin bastionul de vest și perpendiculară pe prima, care a intersectat elementele de fortificație. Dezvoltarea ulterioară a săpăturii, pentru clarificarea complexei stratigrafii orizontale și verticale, s-a făcut prin săparea unui număr de 13 carouri. În consecință, a fost sesizată faza de pământ precum și cea de piatră a porții.

Din faza de pământ, am identificat *via principalis*, două șanțuri paralele precum și un număr de 8 gropi de pari sau stilpi, reprezentând urmele unei construcții de lemn. *Via principalis* corespunzătoare acestei faze, orientată nord-sud, coțeste sub un unghi drept înspre vest la ieșirea din castru, prin spațiul dintre cele două șanțuri paralele. Aparent, ar putea fi vorba despre o intrare claviculară. Rămâne ca săpăturile din anul următor să elucideze pe deplin planul porții din faza de pământ precum și eventualele etape de folosire a acesteia.

În faza de piatră *porta principalis dextra* a fost construită după un plan cu totul diferit. Această fază este reprezentată de două bastioane de formă patrulateră, cu dimensiunile de 7,50 × 5,50 m, având un ieșind de 1,40 m față de zidul castrului. Tehnica de construcție a zidurilor este cea obișnuită, un *opus incertum* folosind ca temelie bolovani de riu neprinși cu mortar. Deschiderea porții măsoară 8 m și este împărțită în două culoare, aproximativ egale, de către un pinten lung de 5,60 m. Cu această ocazie șanțurile fazei de pământ au fost astupate, în locul lor funcționând alte două șanțuri, ce suferă amenajări succesive. Concomitent, a fost ridicat un *agger* din lut bine tasat, în care alternează dungi de culoare gri-deschisă cu altele brun-închise. Dovada construirii simultane a zidurilor de piatră și a *agger*-ului o constituie faptul că în exteriorul celor două bastioane, pe profilele realizate, se poate observa o dungă orizontală de mortar și nisip pornind de la baza zidului spre miezul *agger*-ului. Această constatare este valabilă cel puțin în zona porții.

Sistemul de săpătură adoptat, prin coroborarea stratigrafiei din cele trei profile N—S (prin bastionul de V și cele două deschideri ale porții) cu cele două profile E—V (prin deschiderea porții și cele două bastioane, respectiv prin spatele porții), a permis sesizarea a două etape de construcție ale fazei de piatră.

În *etapa I de piatră*, zidurile bastioanelor au o lățime medie de 1,50 m, în timp ce pintenul este lat de 1,05 m. În deschiderea porții a fost amenajat un strat de balast galben, care însă nu depășește limita exterioară a bastioanelor. Totodată, în deschiderea estică a porții a fost practicat un canal pentru deversarea reziduurilor în afara castrului. Acesta a funcționat deschis, având marginile construite din blocuri înguste prinse cu mortar, fundul său fiind podit cu tegule mari dreptunghiulare, așezate pe un pat de pietre de riu prinse cu mortar. Pe una din tegulele din canal s-a păstrat o șampilă a aiei Siliana în *tabula ansala* de un tip neîntâlnit până acum în castru⁵.

¹ *Porta principalis dextra* constituie obiectivul unui studiu aparte ActaMN, 18, 1981.

² Vezi Potaissa, 2, 1980, p. 32 sq.

³ *Ibidem*, p. 37 sq., fig. 5.

⁴ Vasul a constituit obiectul unei comunicări (Dan Isac) ținută în cadrul sesiunii de comunicări a Muzeului de Istorie al Transilvaniei.

⁵ D. Isac, ActaMN, 16, 1979, p. 56, fig. 3 c; cunoscut doar în urma unor descoperiri întâmplătoare la Viștea, nu departe de Gilău, acest tip de șampilă, identificat și în castru, și considerat de noi timpuriu, poate fi judecat ca atare, dată fiind descoperirea tegulei cu șampilă în fundul canalului din *porta principalis dextra*.

Interiorul bastioanelor este diferit, în cel de est existind o podea din mortar alb compact cu puține urme arheologice, în timp ce în bastionul de vest, lipsit de o podea propriu-zisă, există bogate depuneri de locuire.

În această primă etapă de piatră se constată slabe depuneri pe *via principalis*, materialul arheologic recoltat în deschiderea porții fiind sporadic. Comparativ cu etapa următoare, unde depunerile și reamenajările sînt mai numeroase, se pare că prima etapă de piatră nu a funcționat prea mult timp.

În etapa a II-a de piatră, folosind ca temelie vechile ziduri, au fost construite în aceeași tehnică ziduri mai înguste ale bastioanelor, cu o lățime medie de 1,10 m, în timp ce zidul pintelului măsoară acum doar 0,60 m lățime. Bastionul de vest este mult mai bine conservat, pe mijlocul laturii dinspre interiorul castrului păstrîndu-se o intrare largă de 1,30 m, ce are pragul amenajat cu un strat de mortar atent fasonat.

În vreme ce prin deschiderea vestică continuă să existe un drum de pietriș, delimitat de cel anterior printr-un strat de amenajare, în cea estică s-au construit două trotuare care flancau canalul. Trotuarul dinspre pînten este alcătuit dintr-un strat compact de mortar alb, pe cînd celălalt folosește drept bază o parte a zidului etapei I a bastionului estic. Ulterior, trotuarele au fost reamenajate. Canalul a cunoscut umpleri și amenajări succesive, sub forma unor podele albiate din mortar și apoi din lut bătătorit. Aceleași amenajări se observă și la podeaua bastionului de est. Corespunzător acestei etape, în bastionul de vest au fost surprinse straturi de depuneri succesive bogate în materiale arheologice.

Tot acestei etape îi aparține și un prag aflat pe mijlocul deschiderii porții, în dreptul capătului sudic al pintelului. Acesta, avînd aspectul unei borduri, este lat de numai 0,60 m și este alcătuit dintr-un singur șir de blocuri de piatră de carieră neprinse cu mortar și nelipite de zidurile bastioanelor și nici de pînten. Pragul este așezat direct pe pietrișul *viei principalis* din ultima fază. Ultimei perioade de funcționare a porții îi corespunde un strat de depuneri în bastioane și în deschiderea ei, strat foarte bogat în material arheologic. Dărîmătura postromană cu puține tegule se așază direct pe acesta. Probabil foarte tîrzie este o vatră de foc identificată în deschiderea vestică a porții și așezată pe respectivul strat de depuneri.

Săparea porții a prilejuit recoltarea unui deosebit de bogat și valoros material arheologic. Extrem de rar în faza de pămînt a porții și în pietrișul *viei principalis* a etapei I de piatră, el este în schimb abundent în nivelele celei de a II-a etape de piatră. Materialul ceramic constînd din olărie provincială și cîteva fragmente de *terra sigillata* se asociază cu fragmente de vase dacice modelate cu mîna, foarte frecvente în castrul de la Gilău și prezente cu deosebire în ultimele niveluri de locuire. Dintre obiectele din

bronz se remarcă o frumoasă protomă în formă de cap de leu, fragmente de vase și alte piese mărunte. Alte obiecte din fier, dintre care este de amintit un zar complet de la o casetă, sticlărie, constituie un material arheologic deosebit de bogat. Cel mai valoros obiect îl reprezintă însă o splendidă mască antropomorfă confecționată din bronz și aparținînd unui coif de paradă, ieșită la iveală în fundul șanțului castrului de pămînt. O altă piesă importantă este un altar din piatră, de mari dimensiuni, descoperit în stratul de dărîmături, pe capătul nordic al pintelului median. Altarul conține o dedicație lui IOM CONSERVATOR din partea unui *praefectus* al alei Siliana complet necunoscut în prosopografia Imperiului, M. IVNIVS IVNIANVS. În zona șanțurilor, tot în stratul de dărîmături, au fost descoperite mai multe fragmente epigrafice și sculpturale ce fuseseră refolosite în construcția porții. Mai multe monede descoperite în diferitele niveluri de folosire a porții pot reprezenta elemente mai precise de datare a principalelor faze. Din ultimul nivel, spre exemplu, provin două piese cu legenda PROVINCIA DACIA emise de Philippus Arabs.

În cursul aceleiași campanii a fost continuată dezvelirea oculus-ului din *principia*. S-a decoperat încăperea de sud a clădirii, numită convențional E, dar care din păcate avea stratigrafia distrusă de vegetație. Din această cauză nu s-au putut identifica decît resturile unor canale de aducțiune a aerului cald. Materialul arheologic descoperit este sărac, remarcîndu-se cîteva fragmente epigrafice, monede și lucerne precum și o fibulă din bronz găsită în mortarul unuia din zidurile canalului de hypocaust.

În curtea B a principiei, secțiunea S XVIII a pus în evidență un singur nivel de călcare și resturile unei încăperi de pe latura sudică a principiei.

Săpătura în colțul de NV al castrului a condus la dezvelirea unei clădiri adiacente bastionului respectiv, construcție ce fusese observată cu ocazia restaurării bastionului în anul 1978. Clădirea, numită convențional „clădirea B”, a funcționat la subsol ca un canal de deversare a apelor reziduale din zona retenturii. Clădirea a fost construită ulterior bastionului de colț, căruia îi este adosată, avînd laturile de 5, respectiv de 4 m lungime (vezi fig. 1), cu o grosime a zidurilor de 0,60–0,80 m. În centrul ei, pe direcția E–V și perpendicular pe zidul de incintă, a fost surprins un canal în formă de „V” ce a funcționat și înainte de ridicarea clădirii. În această fază, canalul, săpat direct în lut și cu pereții foarte înclinați și înalți, conducea apa în șanțul castrului printr-o deschidere formată din trei blocuri dreptunghiulare de mari dimensiuni și fasonate cu grijă, ce au fost încastrate la baza zidului de incintă. Construcția clădirii a dus la astuparea vechiului canal, deoarece zidul estic al acestuia a fost construit perpendicular pe traseul canalului. După umplerea cu mil și resturi menajere pînă la nivelul deschiderii de sub zidul castrului,

canalul va fi reamenajat la un nivel superior, trecind prin zidul estic al clădirii și printr-o deschidere în zidul castrului, practică mai sus, dar nesesizată datorită distrugerii acestuia. Amenajările succesive ale canalului pot fi în schimb ușor observate sub forma unor albieturi în „V”, alcătuite din mortar, respectiv lut foarte bine tasat. Din fundul canalului precum și din diferitele etape de funcționare a fost recoltat un bogat material ceramic, remarcându-se numeroase fragmente dacice lucrate cu mîna. Un element inedit l-a reprezentat descoperirea între ultimele două amenajări ale canalului a unui schelet uman mutilat, din care s-au păstrat doar craniul și toracele împreună cu cele două femure.

În fine, dezvoltarea spre est a casetei porții *decumana* a prilejuit descoperirea în ultimul nivel de dărîmătură al viei *decumana* a unor interesante piese din bronz, remarcându-se fragmentele unei apărători de cap de cal, din categoria armurilor de paradă, confecționate din bronz. S-au păstrat perfect cele două piese globulare traforate servind drept apărătoare pentru ochi⁶ precum și un fragment din placa mediană pe care era reprezentat zeul Marte.

⁶ O piesă similară, fragmentară, a fost descoperită în castrul de la Inlăceni (N. Gudea, *ActaMP*, 3, 1979, p. 197, nr. 7, pl. 23/7) și considerată element central de scut. Asupra acestor piese vezi și J. Keim — H. Klumbach, *Der römische Schatzfund von Straubing*, München, 1951, pl. 20—21 și mai ales 33.

DAS RÖMISCHE LAGER VON GILÄU (KR. CLUJ).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Ausgrabungen von 1980 wurden an mehreren Stellen des Lagers durchgeführt, die auch gelegentlich der vorhergegangenen Arbeiten untersucht wurden. Auf diese Weise wurde die Ausgrabung und die Wiederherstellung der sich auf der Hinterseite der *principia* befindlichen Räumlichkeiten beendet, es wurde eine dicht an dem in der nordwestlichen Ecke liegenden Turme befindliche Räumlichkeit enthüllt sowie ein ebenda verlaufender auswärts führender Kanal, dem große Mengen archäologischen Materials entnommen werden konnten. Auch wurde die Ausgrabung in der *via decumana* ausgeweitet wo, im vergangenen Jahre ein mit reichlichem von hohem künstlerischen Geschmack zeugenden Sportszenen verzierter bronzener Topf entdeckt wurde. Zu den vielen, im Laufe dieses Jahres entnommenen Materialien gehören auch Teile eines mit dem ausgeprägten Bilde des Mars verzierten Pferd kopfpanzers.

Das Hauptziel der Ausgrabungen 1980 war die Aufdeckung und die Enthüllung der an der Seite *S* des Lagers stehenden *porta principalis dextra* (siehe Abb. 1, Plan des Lagers). Die Ausgrabung wies das Vorhandensein einer mannigfaltigen, einen Komplex bildenden Aufschichtung die nicht nur die Erkennung des Tores des Erd- und steinernen Lagers ermöglichte, sondern auch die Wahrnehmung mehrerer Bau- und Verwendungsetappen der beiden Phasen. Wir wollen doch nun von einer weiteren Behandlung dieses Objectives ablassen, da es wohl den Gegenstand eines ausführlichen Berichtes in der *ActaMN*, XVIII, 1981 macht.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb.1. Gilău. Das römische Lager. Stadium der Ausgrabungen in 1980 (topographische Erhebung D. Ursuțiu).